

Struktura organizacyjna Polskiej Marynarki Wojennej „uległa w okresie międzywojennym stosunkowo niewielkim zmianom organizacyjnym” — pisze autor (s. 83, 95). Specyficzną cechą organizacji marynarki stanowiła autonomia, dzięki której „zdołała ona zachować jednolity system dowodzenia nawet po przewrocie majowym, kiedy w armii nastąpił podział dowodzenia na tor pokojowy i wojenny” (s. 83). Jak wynika z pracy utrzymanie tej autonomii nie było łatwe. Odrębność marynarki w ramach Ministerstwa Spraw Wojskowych, polegająca na podporządkowaniu wszystkich jej jednostek odrębnemu kierownictwu, wprowadzona przez rozporządzenie Rady Ministrów z 3 kwietnia 1922 r., budziła protest władz wojskowych po r. 1926. Występowały więc zjawiska ograniczające samodzielność marynarki. Wynikały one ze struktury organizacyjnej władz Naczelnych Sił Zbrojnych, którym podlegała ona, ale w jeszcze większym stopniu — sędzę — z ogromnego wzrostu faktycznej roli GISZ, który to proces został w pracy zasygnalizowany. Nie ma zresztą autor sprzecywanego poglądu co do zakresu istniejącej autonomii marynarki. Raz wspomina o „znaczącej autonomii” (s. 83), gdy w innych miejscach stwierdza, że samodzielność organizacyjna marynarki była niewielka (s. 89, 90, 95). I z tym ostatnim poglądem należy się zgodzić. Wynika on także z porównania autonomii, jaką zdobyła w ramach niemieckiego Wehrmacht — Kriegsmarine, o której pisze autor w pracy (s. 271 - 290).

Ciekawie prezentuje się mało znany problem organizacyjnego stosunku marynarki wojennej i handlowej w pierwszych latach II Rzeczypospolitej. Walka o dostęp do morza, o uzyskanie Gdańska wpłynęła na decyzje naczelnych władz państwa, by skoncentrować obie w jednym departamencie, „dając tym możność szerszej i bardziej planowej pracy w dziedzinie morskiej” (s. 83). Wspólnocie tej jednak przeciwna była większość czynników decydujących w wojsku i rządzie, toteż kiedy traktat w Rydze położył kres organizacji wojennej, Rada Ministrów drogą rozporządzenia przekazała sprawy marynarki handlowej Ministerstwu Przemysłu i Handlu.

Problemy związane z wydatkami Marynarki Wojennej pozwalają zrozumieć, jak istotną rolę w jej rozwoju odgrywała odpowiednia klasyfikacja budżetowa, jak również — zależność budżetu marynarki od budżetu Ministerstwa Spraw Wojskowych. Z drugiej zaś strony — poznajemy udział wydatków marynarki, ukrytych w budżetach innych ministerstw oraz jej wydatki pozabudżetowe. Te ostatnie zresztą posiadały odrębne podstawy prawne, np. utworzony Fundusz Obrony Morskiej przy Lidze Morskiej i Kolonialnej (s. 133) czy pożyczki zagraniczne (s. 136 - 137).

Wśród szczegółowych spraw należy zwrócić uwagę na błędne sformułowanie autora o „ustawodawstwie burżuazyjnego rządu polskiego” (s. 78). To dość rozpowszechnione określenie sugeruje, iż w okresie międzywojennym rząd polski posiadał prawo wydawania ustaw. Tymczasem ustawodawstwo należało do kompetencji parlamentu. Od noweli sierpniowej 1926 r. na równi z ustawą postawione zostały rozporządzenia Prezydenta RP z mocą ustawy, a od 1935 r. dekrety prezeń wydawane.

Uwagi te nie umniejszają wartości poznawczych książki. Zagadnienia ekonomiczne i prawne zostały przedstawione w sposób przystępny, co jest niemałą jej zaletą.

WANDA SUDNIK (Warszawa)

Istočnikovedenije. Teoretičeskiye i metodologičeskiye problemy, Izd. Nauka, Moskva 1969, s. 511.

Jest to zbiór złożony z osiemnastu rozpraw napisanych przez siedemnastu badaczy wywodzących się z różnych pokoleń, środowisk i szkół naukowych ZSRR.

Wspólne im wszystkim jest przekonanie, że na obecnym etapie rozwoju nauk historycznych źródłoznawstwa nie należy traktować jako tzw. nauki pomocniczej. Przeobraziło się ono w samodzielną dyscyplinę, odgrywającą zasadniczą rolę w procesie historycznego poznania, warunkującą jego prawidłowość. Z tego samego powodu mając na względzie fakt zacierania się różnic między naukami służącymi „wydobyciu” materiału źródłowego oraz jego warsztatowej obróbce proponują oni zastąpić tradycyjną nazwę „nauki pomocnicze historii” przez „wyspecjalizowane nauki historyczne” (s. 23).

Aktualny stan oraz perspektywy rozwojowe radzieckiego źródłoznawstwa kreśli na wstępie S. O. Schmidt (s. 7-58). Jak w każdym tego typu zbiorze wartość poszczególnych szkiców, szczególnie dla obcokrajowców, nie jest równa. Wiele spośród nich (9) poświęcono szczegółowym kwestiom warsztatowym. Inne (3), np. poświęcone analizie źródeł o charakterze masowym czy metodom statystycznym w badaniach historycznych, zdają się wносить niewiele nowego. Za szczególnie interesujące dla historyków ustroju i prawa uznać wypadnie (poza ogólnymi rozważaniami na temat istoty faktu historycznego A. J. Gureviča i V. S. Biblera) rozprawy: A. A. Kurnosowa o krytyce materiału pamiętnikarskiego (na przykładzie dzieł radzieckiej partyzantki, s. 478-505); A. A. Zimina o metodyce badań źródłowych nad dziejami dawnej Rusi, w szczególności latopisarstwa i żywotów Świętych (s. 427-449); S. M. Kałanowa o przedmiocie, zadaniach i metodyce ruskiej dyplomatyki (s. 134-170), wreszcie A. J. Gureviča o psychologii społecznej (s. 384-426). Ten ostatni autor, znawca germańskich *leges barbarorum* stara się odtworzyć mentalność ludzi, którzy wspomniane zbiory tworzyli i nimi się posługiwali.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

La monocratie. Deuxième partie. Recueils de la Société Jean Bodin... XXI, Ed. de la Librairie Encyclopédique, Bruxelles 1969, s. 812, 8 nlb.

Tom niniejszy przynosi część pokłosa spotkania zorganizowanego w 1960 r. przez Société Jean Bodin, poświęconego zagadnieniu „monokracji”. Zamieszczone w nim dwadzieścia cztery referaty poświęcono problemowi genezy, charakteru, oraz sposobu wykonywania władzy monarszej w Europie V-XIX w. Próbę ogólnej syntezy, podejmuje referat wstępny P. Ourliaca (s. 7-30). Podstawy monarchii zachodnioeuropejskiego kontynentu aż po wiek X, głównie w oparciu o literaturę niemiecką przedstawił E. Ewig (57-106). Problematykę poszczególnych krajów europejskich przedstawili: Bizancjum — J. Malafosse (31-56); Skandynawię w dobie Wikingów — O. Keofoed-Petersen (107-118); Anglię do r. 1307 — R. Foreville (119-200); Niemcy do połowy XV w. — H. Sproemberg (do XI w., 201-240) i R. Folz (241-328), a Saksonię XV-XIX w. — R. Buchda (329-358); sprawy włoskie, księstwa i signorie średniowieczne (359-370) A. Marongiu, władzę dożów weneckich — G. Fasoli (371-388); Francję w średniowieczu, czasach absolutyzmu oraz rewolucji omówili: P. Petot (389-404), G. Lepointe (675-698) i J. Godechot (759-788); Hrabstwo Tuluzy X-XIII w. — G. Sicard (405-428). Gurgundię — P. Bonefant (429-446); poglądy na monokrację J. Bodina — P. Mesnard (637-656) oraz francuskich protestantów — M. Reulos (657-674). Hiszpańskie zasady następstwa tronu omówił R. Gibert (447-546); Bułgarię w dobie pierwszego i drugiego państwa — A. Sołowiew (547-562); Polskę średniowieczną (663-612) i nowożytną (699-726) — J. Bardach i K. Grzybowski; Rosję X-XV w. (613-636) oraz czasów absolutyzmu (727-758) — M. Szeftel; drobne państewka Europy XIX w. przedstawił H. Buch (789-812).

Na szczególną uwagę zdają się zasługiwać w tomie dwa opracowania uczonych francuskich — R. Foreville i R. Folza. Choć cudzoziemcy, a może właśnie dlatego, potrafili oni ukazać w sposób jasny i przekonujący zawikłane kwestie, wokół których narosła ogromna, kontrowersyjna, trudna do prześledzenia nawet dla specjalistów literatura. Są to np. sprawy genezy i rozwoju angielskiej administracji oraz parlamentu w średniowieczu czy rodowód, podstawy i zakres władzy królów niemieckich, a zarazem cesarzy bądź podległych im formalnie władców terytorialnych Rzeszy. Otrzymaliśmy w ten sposób nie tylko cenne kompendium wiedzy o rozległych obszarach dziejów ustrojów politycznych, ale również punkt wyjścia, a zarazem wstępną syntezę zakrojonych na szeroką skalę badań porównawczych.

Znajdująca się w druku część pierwsza aktów spotkania, poza ogólnym podsumowaniem konferencji, przynosi 21 referatów, przedstawiających monarchię w świecie starożytnym oraz różnych krajach pozaeuropejskich.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

A. R. Korsunskij, *Gotskaja Ispanija. Očerki socjalno-ekonomičeskoj i političeskoj istorii*, izd. Moskovskogo Universitieta, Moskva 1969, s. 326

Autor, profesor moskiewskiego Uniwersytetu, badacz wczesnośredniowiecznych dziejów zachodniej Europy, znany jest ze swych studiów nad wizygotką Hiszpanią (publikowanych od 1953 r., głównie na łamach „Srednie Veka”) oraz ciekawego studium o początkach feudalnych monarchii (1963 r.). Prezentowana praca stanowi niejako podsumowanie parastoletnich badań autora nad wizygotkim państwem, opartych w równej mierze na analizie materiału źródłowego, jak i obszernej literatury przedmiotu (starszej i nowej). W kolejnych ośmiu rozdziałach przedstawił on następujące zagadnienia: osiedlanie się Wizygotów w Hiszpanii; pierwotny, lokalny ustrój agrarny stworzony w ramach Cesarstwa rzymskiego; rozpad germańskich instytucji rodowo-plemiennych oraz tworzenie się ludności feudalnie zależnej; ewolucję statusu dawnych niewolników, wyzwolenców i kolonów; początki feudalnej własności ziemi; tworzenie się systemu beneficjów oraz zaczątki wasalitetu; walki klasowe w Hiszpanii V - VII stulecia; kształtowanie się ustroju wczesnofeudalnego państwa wizygotckiego.

W porównaniu z dotychczasową, nowszą, głównie iberyjską literaturą, autor zdaje się kłaść mniejszy nacisk na problematykę kontynuacji tradycji rzymskich (w czym zbliża się do stanowiska tzw. germanistów). Mocno akcentuje on natomiast proces dokonującej się w Hiszpanii syntezy instytucji rzymskich i germańskich. W większym niż poprzednicy stopniu zdaje się A. K. widzieć dynamikę dokonujących się między V a VII w. przemian społeczno-gospodarczych i ustrojowo-politycznych. Wobec trudności dostępu do źródeł i literatury hiszpańskiej, tego typu syntetyzująca monografia ma wszelkie szanse stać się dla wielu jedynym źródłem informacji o wizygotkiej Hiszpanii.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

L. V. Čerepnin, *Novgorodskie berestjanyje gramoty kak istoričeskij istočnik*, Izd. Nauka, Moskva 1969, s. 438.

W zeszycie 2 XXI tomu CPH sygnalizowaliśmy artykuł autora poświęcony konfrontacji treści zapisów na korze brzoźowej z normami prawa stanowionego, zawartymi w Prawdzie Ruskiej. Sygnalizowany obecnie tom stanowi próbę cało-

ściowej analizy formalnej i merytorycznej tego wyjątkowego w skali europejskiej typu źródeł pisanych. Na podstawie 424 znanych dziś tekstów, autor kolejno przedstawił takie kwestie, jak: klasyfikacja, charakterystyka i dyplomatyka „zapisek” (s. 15 - 35); problematyka historyczno-prawna, w skrótovej postaci ukazana we wspomnianym artykule (s. 36 - 112); prawno-ekonomiczne i społeczne aspekty własności ziemi (immunitet, własność podzielona, spory o nieruchomości, s. 113 - 163); położenie ludności chłopskiej w ziemi nowogrodzkiej (s. 164 - 202); daniny i renta feudalna (s. 203 - 258); rzemiosło, handel, organizacja miejska (s. 256 - 316); organizacja sądownictwa, proces, spory z tytułu obrotu pieniężnego, a także spadkobranie (s. 317 - 380); kwestie różne, jak organizacja wojska, stosunki między pogaństwem i chrześcijaństwem, piśmiennictwo (s. 381 - 404). Jako podstawa dla wywodów autora posłużyły kolejne tomy wydawnictwa AN ZSRR „Novgorodskie gramoty na bierestie”, stosującego ciągłą numerację publikowanych tekstów. Indeks wskazujący gdzie i ile razy dana zapiska została wykorzystana w toku wywodów ułatwia szybką kontrolę toku myśli autora, wybitnego historyka i źródłoznawcy.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

Les structures sociales de l'Aquitaine, du Languedoc et de l'Espagne au premier âge féodal, Toulouse 28 - 31 mars 1968, Colloques Internationaux du CNRS — Sciences Humaines, Paris 1969, ed. du CNRS, s. 282

Zasadnicza konkluzja tego roboczego spotkania — głównie francusko-iberyjskiego, w czasie którego wygłoszono i przedyskutowano w gronie 21 osób — 11 referatów (wypowiedzi, które na podstawie zapisu magnetofonowego opublikowano bezpośrednio po każdym referacie) sprowadza się do stwierdzenia, że rozwój instytucji beneficjalno-lennych na pld. Francji przebiegał bardziej odmiennie niż to przyjmowano dotąd w stosunku do północy. Obraz tej ostatniej zaciążył na syntetycznych ujęciach zagadnienia w skali ogólniejszej. Stosunki panujące w Akwitanii i Langwedocji, dla X - XII w. stosunkowo gorzej poświadczone źródłowo, stają się bardziej zrozumiałe w świetle ujęć porównawczych z tym, co działo się współcześnie po drugiej stronie Pirenejów, a co ukazuje nam znacznie bogatszy zasób źródeł. Tutaj, odmienny niż na północy sens posiadał termin „wierność” (bardziej osobisty, prywatno-, a nie publiczno-prawny) czy „beneficjum” (zbliżone bardziej do późnorzymskiego „*precarium*”).

Dla omawianego regionu przesunięcia w głąb XIII w. wymagają granice chronologiczne tzw. „drugiej epoki feudalnej”, wyznaczanej w syntezie M. Blocha na wiek XI, kiedy to zatriumfować miała powszechnie zasada powiązania służby wojskowej z dziedzicznym już lennem. Omawiany tom odegra nader istotną rolę w badaniach porównawczych nad różnymi postaciami powstawania stosunków feudalnych. Jasny, a zarazem zwięzły sposób prezentacji zjawisk pozornie nietypowych zdaje się sugerować, że to właśnie owa „nierozwinięta” postać lennej zależności, typowa dla Półwyspu Iberyjskiego i jego peryferii, znacznie częściej występuje na obszarze Europy między Atlantykiem i Uralem.

W kolejnych referatach zamieszczonych w tomie omówili: C. Sanchez-Albornoz — wpływy reconquisty na instytucję, wasalitetu Leonu i Kastylii; M. Bonard — możliwości rozszerzenia badań nad strukturą społ. poprzez uwzględnianie wyników badań archeologicznych; I. M. Font-Rius — sposób władania zamkami w Katalonii IX - XI w.; H. Grassotti — czasowe nadania beneficjów w Leonie i Kastylii; E. Magnou-Notier — południowe przysięgi wierności X - XII w.; J. M. Lacarra — aragońskie nadania warunkowe (tzw. *honores i tenencias*); P. Bonnassie — kontrakty lenne Katalonii XI w.; Ch. Higonet

— podstawy tworzenia się arystokracji Langwedocji i Akwitanii X-XII w.; P. Ourliac — stosunki feudalne w „*pays de la Selve*” u schyłku XII w.; A. R. Lewis — porównanie instytucji feudalnych pld. Francji, Iraku i Japonii w okresie 946-1055 r.; J. Monfrin — problemy terminologii struktur społecznych wczesnego średniowiecza. Ponadto zamieszczono w tomie zagajenie i podsumowanie obrad dokonane przez J. Schneidera.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

B. B. Kafengauz, *Drevnij Pskov. Očerki po istorii feodal'noj respubliki*, Izd. Nauka, Moskva 1969, s. 135. Institut Istorii SSSR.

Jest to pierwsza w literaturze radzieckiej próba całościowego ukazania węzłowych zagadnień dziejów Pskowa i ziemi pskowskiej w dobie ich niezależnego bytu politycznego, tj. do początków XVI w. Autor analizuje w kolejnych szkicach-rozdziałach społeczno-gospodarczą sytuację w mieście, pozycję chłopstwa, powstanie 1483-1486 r., obejmujące swym zasięgiem zarówno miasto, jak i ziemię, organa władzy tej „feudalnej republiki” (posadnicy, rada bojarska, wiec), wreszcie zredagowany tam pomnik miejscowego prawa (spisany w 1467 r.) — Pskovską Sudną Gramotę.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

Karl Friedrich Olechnowitz, *Rostock vom der Stadtrechtsbestätigung im Jahre 1218 bis zur bürgerlich-demokratischen Revolution von 1848/49*, Rostock 1968, VEB Hinstorff Verlag, ss. 228.

Autor, znany ze swych prac monograficznych poświęconych historii Hanzы i handlu bałtyckiego, ogłosił opracowanie dziejów Rostocku, gdzie jest profesorem uniwersytetu. Praca ta stanowi pierwszy tom w projektowanej serii opracowań „*Beiträge zur Geschichte der Stadt Rostock*”, zapoczątkowanej z okazji obchodzonej w 1968 r. 750 rocznicy nadania praw miejskich.

Składa się z siedmiu rozdziałów omawiających kolejno: dzieje Rostocku od początków do pokoju stralsundzkiego w 1370 r.; gospodarkę miasta w okresie hanzeatyckim; strukturę społeczną i ustrój wewnętrzny miasta w średniowieczu; demokratyczne ruchy ludowe i walkę klasową w średniowiecznym Rostocku; ogólne warunki życia i kulturę mieszczańską Rostocku w średniowieczu; okres pomiędzy wojną trzydziestoletnią i rewolucją francuską (1618-1789) oraz Rostock w okresie rewolucji francuskiej 1789 i niemieckiej 1848/49 roku.

Nie jest to więc systematyczny wykład dziejów, lecz zbiór dość luźno powiązanych ze sobą szkiców, których proporcje, rozmiary i sposób potraktowania przedstawionego materiału zdradzają zainteresowania naukowe autora. Książka przypomina w tym opracowaniu z zakresu dziejów miast, gospodarki i prawa, jakie u nas ukazywały się w ostatnich latach na temat dziejów Gdańska.

Na szczególną uwagę w opracowaniu K. F. Olechnowitza zasługuje szkic poświęcony strukturze społecznej i ustrojowi wewnętrznemu Rostocku, w którym autor w sposób nowatorski wiąże powstawanie i wprowadzanie w życie norm prawa miejskiego oraz zasad organizacji wewnętrznej miasta z przeobrażeniami w sferze stosunków produkcji w średniowieczu.

JERZY SERCZYK (Toruń)

Claude Soule, *Les Etats Généraux de France (1302 - 1789). Etude historique, comparative et doctrinale*, UGA, Heule 1968, s. 4nlb, 252 Etudes présentées à la Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'Etats t. XXXV.

Omawiane studium obronione w 1967 r. na Wydziale Prawa i Nauk Ekonomicznych w Paryżu jako rozprawa doktorska, stanowi rozwinięcie pracy dyplomowej autora z 1958 r. na temat mandatu deputowanych do Stanów Generalnych. To zagadnienie wyróżnia się zresztą wśród innych poruszonych w książce nowatorstwem i pogłębieniem ujęcia (s. 57 - 90), choć i w tym przypadku autor oparł się przede wszystkim na ustaleniach dotychczasowej literatury przedmiotu oraz częściowo na drukowanym materiale źródłowym.

Książka podzielona została na dwie części, ukazujące Stany Generalne jako instytucję tzw. *Ancien Régime'u* oraz genezę i charakter zmian, jakie zaszły w niej we wczesnej fazie Rewolucji. W ramach części pierwszej kolejne cztery rozdziały ukazują genezę Stanów, ich stosunki z królem, mandatariuszami oraz wpływ wywierany na bieg życia politycznego. Część druga opracowania przedstawia z kolei zgromadzenia stanowe Hiszpanii, Anglii i Niderlandów, poglądy na rolę stanowych zgromadzeń absolutnych monarchów, arystokratycznych liberałów (do których zaliczono Fénelona, Saint-Simona, Boulainvilliersa), liberałów demokratycznych, wreszcie opinie Monteskiusza, Rousseau, Mably'ego i Sieyès'a, oraz rewolucyjne przeobrażenia w wyniku których Stany Generalne przeobraziły się w Zgromadzenie Narodowe. Książkę, poza bibliografią (nb. bardzo selektywną, i to często w sposób przypadkowy) uzupełnia aneks zawierający teksty listów zwołujących Stany, pokwitowania odbioru diet przez deputowanych, wreszcie liczbowe zestawienie reprezentantów do Stanów z lat 1576, 1588 i 1614.

Powierzchnowość w traktowaniu większości eksponowanych problemów, pomijanie rozbieżności ocen wielu spraw przez poprzedników sprawia, że książkę C. S. z trudem można zaliczyć do coraz częstszych dziś syntetycznych monografii różnych instytucji, że wymienimy: J. Russel-Majora pracę o instytucjach przedstawicielskich Francji doby renesansu, J. Shennana o parlamencie paryskim czy A. Marongiu o zgromadzeniach stanowych Włoch, widzianych z szerokiej perspektywy porównawczej, zachodnioeuropejskiej. Od tego ostatniego badacza warto uczyć się skrupulatności wykorzystywania nie tylko najważniejszej literatury, ale i źródeł kraju, z którym porównuje się własne instytucje. Porównawczy rozdział prezentowanej pracy budzi najwięcej zastrzeżeń, ze względu na powierzchowność widzenia spraw węzłowych. Najnowsze opracowanie dziejów Stanów Generalnych spełnić może co najwyżej rolę informatora, rozszerzającego z konieczności zbyt lakoniczne ujęcia podręcznikowe.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

Karolina. Ugołowno-sudieбноje ułożenje Karla V. Pierjewod, przedsiłowije i primieczanija diejatiela nauki Kazachskoj SSR profiessora Sergieja Jakowlewicza Bułatowa. Institut Filosofii i Prawa Akademii Nauk Kazachskoj SSR, Izdatielstwo „Nauka”, Ałma-Ata 1967 r. ss. 151.

Wśród najnowszych publikacji radzieckich z powszechnej historii państwa i prawa zasługuje niewątpliwie na uwagę rosyjskie wydanie niemieckiej ustawy karnej cesarza Karola V z 1532 r., określanej zwykle łacińską nazwą *Constitutio Criminalis Carolina*. Autorem zawartego w nim przekładu jest niedawno zmarły profesor uniwersytetu w Ałma-Ata, S. J. Bułatow, czołowy przedstawiciel nauki prawa karnego w Kazachstanie.

Jeszcze przed Rewolucją Październikową budziła *Carolina* zainteresowanie na terenie dzisiejszego Związku Radzieckiego, czego dowodem są uwagi na jej temat czy to w podręcznikach prawa i procesu karnego, czy też w innych publikacjach autorów rosyjskich. Pełniejszą charakterystykę tego pomnika prawnego dali — wychodzący z założeń materializmu historycznego — uczeni radzieccy, zwłaszcza B. S. Utiewski i M. S. Szargorodski w zakresie prawa karnego materialnego oraz M. A. Czelcow-Biebutow i M. S. Strogowicz w zakresie postępowania karnego. W roku 1961 ukazały się fragmenty *Caroliny* w tłumaczeniu na język rosyjski, zamieszczone w zbiorze tekstów źródłowych z dziejów państwa i prawa epoki feudalizmu (*Chrestomatija pamjatnikow feodalnogo gosudarstwa i prawa*. Pod red. W. M. Koreckiego, Moskwa 1961). Nie było zaś dotąd żadnej pracy radzieckiej poświęconej specjalnie kodeksowi Karola V, ani też rosyjskiego przekładu tej ustawy *in extenso*.

Recenzowana publikacja składa się z przedmowy (s. 3-28) oraz z tekstu *Caroliny* w języku rosyjskim, bogato ilustrowanego przypisami tłumacza (s. 31-140). W przedmowie omawia S. J. Bułatow problemy związane z językiem *Caroliny*, zajmując się pokrótce transkrypcją, zasadami fleksji i składni. Zwraca też uwagę, że tekst tej ustawy został napisany w okresie kształtowania współczesnego języka niemieckiego, który w owym czasie nie był jeszcze dla wszystkich zrozumiały, jako „umowny język kancelarii cesarskiej”. Zdaniem Bułatowa fakt ten prowadził do dowolnej interpretacji ustawy i wykluczał jakąkolwiek kontrolę ze strony nieuprzywilejowanych warstw społeczeństwa.

Z kolei zajął się autor zagadnieniem recepcji prawa rzymskiego w Niemczech, wiążąc je z ówczesną sytuacją gospodarczą i społeczną, a zwłaszcza z powstaniami ludowymi przełomu XV i XVI wieku. Przypominał on, że oddziały powstańcze wspólnie z żądaniami ekonomicznymi wysuwały postulaty respektowania dotychczasowego prawa. Naród niemiecki bronił się przed sędziami wykształconymi na prawie rzymskim. Chłopi ze „Związku Ubogiego Konrada” czy spod znaku „Chodaka” głosili hasło niedopuszczania do sądów prawników przynoszących ze sobą rzymską jurysprudence. Również powstania w Karyntii, Styrii i Krainie przybrały postać walki o „stare” prawa.

Omawiając problemy mocy obowiązującej *Caroliny* na terenie cesarstwa, wyraził autor pogląd, że opór terytoriów, które w wprowadzeniu jednego, ogólnopanstwowego kodeksu karnego w całej Rzeszy widziały uszczuplenie swych uprawnień, nie był zjawiskiem wyłącznie negatywnym. Uchronił on bowiem w wielu przypadkach partykularne, ale rodzime prawa przed zalewem romanizacji. Tym samym „stąpiono ostrze surowego prawa cesarskiego”, broniąc interesów mas ludowych w „wielonarodowym i różnojęzycznym Świętym Cesarstwie Rzymskim Narodu Niemieckiego”.

W dalszym ciągu dał S. J. Bułatow przegląd najważniejszych instytucji materialnego i procesowego prawa karnego, występujących w *Carolinie*. Podkreślił odzwierciedlony w niej rozwój niektórych pojęć karnistycznych, jak. np. precyzyjne oddzielenie *dolus* od *culpa*, czy też wyraźne już rozróżnienie poszczególnych stadiów działania przestępnego.

W swej ogólnej ocenie ustawy Karola V zwrócił Bułatow uwagę na spotykane w niej liczne nieścisłości i niejasności terminologiczne. Z drugiej jednak strony podkreślił elementy pozytywne, do których zaliczył stosunkowo szczęśliwą systematykę kodeksu oraz udaną redakcję niektórych jego przepisów.

Wydaje się, że omówiona publikacja powinna zainteresować także polskich historyków państwa i prawa. Chociaż bowiem *Carolina* miała w przeszłości większe znaczenie dla Polski niż dla Rosji, to jednak do dzisiejszego dnia nie dysponujemy jej tłumaczeniem na język polski. Nie uwzględniono *Caroliny* w „Wyborze tekstów

źródłowych” prof. M. Z. Jedlickiego z 1955 r. Stąd też radzieckie wydanie tego źródła (przystępne dla studentów ze względu na znajomość języka rosyjskiego) mogłoby być wykorzystane w procesie dydaktycznym także na naszych uczelniach.

MAŁGORZATA BIENIASZ (Katowice)

Frederick Pollock, Frederic William Maitland, *The History of English Law before the Time of Edward I*, II wyd., wyd. S. F. C. Milsom, Cambridge, 1968, s. XCII+688; XV+691.

Z dużym zadowoleniem należy powitać fakt kolejnego wydania klasycznego podręcznika historii prawa angielskiego z okresu kształtowania się Common Law — pióra najwytrawniejszych znawców tego przedmiotu: F. W. Maitlanda (głównego autora dzieła) oraz F. Pollocka. Mimo tego, iż pierwsze wydanie ukazało się w 1895 r., a drugie — poprawione i uzupełnione przez autorów — w 1898 r., bardzo niewiele partii ich dzieła straciło do dziś swe znaczenie. Nic też dziwnego, że kilkakrotnie dokonywano reedycji wydania drugiego (1911, 1923, 1952) — i obecne wydanie również stanowi taką reedycję. Jednocześnie jednak wydanie to posiada dwa nowe cenne dodatki pióra S. Milsoma: obszerny wstęp, oceniający dzieło z punktu widzenia nauki współczesnej (s. XXIII-LXXIII) oraz — w układzie rzeczowym — wybór wydawnictw źródłowych i przegląd literatury przedmiotu wydanych po r. 1898, a więc po ukazaniu się drugiego wydania pracy (s. LXXV-XCI). Jeśli idzie o źródła, znalazły się tu wyłącznie źródła o charakterze czysto prawnym.

Z powodu nowych dodatków nowa reedycja jest godna uwagi, zachowując bowiem dzieło Maitlanda i Pollocka w nienaruszonym stanie, rozszerza przedstawiony w nim materiał o osiągnięcia nauki XX wieku.

HUBERT IZDEBSKI (Warszawa)

Gustav Klemens Schmelzeisen, *Polizei- und Landesordnungen*. Erster Halbband: Reich und Territorien, Quellen zur Neueren Privatrechtsgeschichte Deutschlands B. II, 1, Weimar 1968, ss. 751, Böhlau Verlag.

To imponujące wydawnictwo źródłowe awizowane pochwalnie w II wydaniu pracy Wieackera stanowi po wielu latach podjęcie kontynuacji zapoczątkowanego jeszcze przed II wojną światową przedsięwzięcia o ogromnej wadze dla dziejów prawa niemieckiego. Powiedzieć trzeba, iż wydawca już przed laty, w oparciu o materiały źródłowe obecnie opublikowane, podjął próbę określenia znaczenia ordynacji Rzeszy i terytoriów dla dziejów prawa prywatnego w Niemczech. Zagadnienie należy niewątpliwie do szczególnie istotnych, wiąże się z ważkim problemem powstawania nowożytnej administracji i jej roli w państwie. Omawiana publikacja składa się z interesującego wstępu oraz z następujących tekstów: ordynacji policyjnych Rzeszy z lat 1512, 1559, 1577 oraz 8 ordynacji wydawanych dla poszczególnych terytoriów (badeńskiej 1495, bawarskiej 1553, pruskiej Landesordnung z 1577, oraz hohenzollernowskiej z 1698, witemberskiej z 1621 r. oraz paru ordynacji wydanych dla małych księstw niemieckich). Te trudno bądź wcale niedostępne dla badaczy teksty mogą służyć nie tylko jako podstawa dla samodzielnych studiów nad problematyką, zwłaszcza reglamentacji życia gospodarczego drogą decyzji władzy ustawodawczej, lecz także stanowią interesujący punkt wyjścia dla rozważań porównawczych. Jeżeli chodzi o metodę działania wydawcy — wobec bogactwa materia-

łów — dokonać on musiał licznych rezygnacji, a aparat naukowy wydawnictwa został zredukowany. Język tekstów został zmodernizowany tak iż zrezygnowano np. z świadczenia usług językoznawcom itd.

STANISŁAW SALMONOWICZ (Toruń)

Goroda feodalnoj Rossii, Sbornik statiej pamiaty N. W. Ustjugowa, Moskwa 1966, Instytut Historii Akademii Nauk ZSRR, stron 563

Jest to księga pamiątkowa, poświęcona pamięci zmarłego historyka radzieckiego Mikołaja Władymirowicza Ustjugowa (1896-1963), zredagowana przez kolegium, na czele którego stali akademicy — Drużynin i Rybakow oraz członek korespondent Akademii W. I. Szunkow. Księga ta zawiera 58 krótkich materiałowych artykułów, odnoszących się do historii zagadnień miejskich, głównie z okresu od XVI do XIX w., z tym że przeważają zdecydowanie artykuły omawiające wieki XVII i XVIII.

Tym właśnie kierowano się nadając tytuł pracy, ponieważ terytorialnie artykuły te dotyczą Rosji. Są pewne wyjątki, odnoszące się do terenów Ukrainy, w tym również do terenów Rusi Halickiej i Ukrainy Zakarpackiej. Niektóre z tych artykułów mogą zainteresować bliżej czytelnika polskiego, jak np. zagadnienie roli cechów we Lwowie XVI-XVIII w. czy zaludnienia i socjalnej struktury Lwowa w okresie feudalnym. W pracy znajduje się też szereg artykułów, dotyczących azjatyckiej części ówczesnego państwa rosyjskiego. Artykuły omawiają przede wszystkim zagadnienia społeczno-gospodarcze miast, a więc rzemiosło, handel, sprawy rynku, walki klasowej, powstań, tworzenia się burżuazji i ideologii. Jest też artykuł poświęcony pieczęciom miejskim w Rosji w XVIII w. W książce znajdują się również artykuły poświęcone życiu i pracy naukowej N. W. Ustjugowa oraz bibliografia jego prac. Znajdują się ponadto artykuły omawiające przegląd literatury poświęconej historii miast rosyjskich od XI do pierwszej połowy XIX wieku.

Praca ta daje pewną orientację w bieżącej problematyce historycznej, odnoszącej się do zagadnień miejskich w Związku Radzieckim.

ZDZISŁAW KACZMARCZYK (Poznań)

Stefania Ochmann, *Sejmy z lat 1615-1616*, Wrocław 1970. Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, seria A, nr 141, ss. 235.

Praca wyszła z seminarium prof. dra Władysława Czaplińskiego. Podobnie jak niegdyś rozprawa J. Seredyki o sejmie z roku 1626 nawiązuje ona w zamyśle i wykonaniu do znakomitego dzieła o dwóch sejmach z 1652 roku.

Autorka podjęła żmudny trud rekonstrukcji wydarzeń, koncentrujących się wokół przygotowań, przebiegu i efektów dwóch sejmów, odbywających się w okresie 12 II - 24 III 1615 r. oraz 26 IV - 7 VI 1616 r. Pierwszy toczył się pod znakiem ostrej walki politycznej w kraju. Autorka z dużą wnikliwością pokazała linie interesów w izbie poselskiej, a zwłaszcza konflikty wyznaniowe, które w końcu doprowadziły do zerwania obrad. Drugi sejm zakończył się powzięciem uchwał po myśli króla Zygmunta; mamy tu dalsze potwierdzenie wciąż dużych możliwości tronu w zwyczajach stanów politycznych.

Rozprawa S. Ochmann — oparta na solidnej podstawie źródłowej, poprawna metodologicznie, zawierająca wiele interesujących faktów — stanowi ewidentny krok naprzód w pogłębieniu znajomości historii naszego parlamentaryzmu w I połowie XVII wieku.

MARIA NOWAK (Poznań)

Pierre Goubert, *L'Ancien Régime*. Tome 1: La société, A. Colin, Paris 1969, ss. 271.

W znanej już szeroko „Collection U” redaktor serii poświęconej historii nowożytnej — prof. Goubert wystąpił z pierwszym tomem publikacji, którą warto w paru słowach zasygnalizować, a która może stanowić cenną pomoc podręczną dla dydaktyki w zakresie historii społecznej i ustrojowej Francji. Zgodnie z założeniami całej serii mamy tu do czynienia z publikacją par excellence dydaktyczną: każda część dzieła zawiera: a) syntetyczne uwagi wstępne, b) fragmenty tekstów źródłowych, ilustrujące wywody autora i c) krótkie wskazówki bibliograficzne pn. *Lectures complémentaires*. Warto wskazać, iż przeciętnie tekst komentarza stanowi 2/3 całości tekstu, tak więc publikacji nie sposób uważać jedynie za wybór tekstów z komentarzem, lecz stanowi ona samodzielne opracowanie tematów, przy czym fragmenty źródeł służą jedynie jako element ilustrujący wywody autora. W najbliższym czasie ukaze się tom II dzieła, który reprezentuje państwo Dawnego Porządku. Tom I poświęcony jest nade wszystko opisowi struktur społeczno-ekonomicznych Francji XVII-XVIII wieku. Prócz rozważań wstępnych otrzymujemy kolejno obraz zagadnień demograficznych i struktur gospodarczych, analizę rolnictwa i stosunków feudalnych, pozycji szlachty i pozycji miast, z szczególnym naciskiem na rozwój mieszczaństwa, by wreszcie w rozdziale XI przejść do problematyki mentalności, do ram socjokulturalnych życia społecznego (*Mentalités et cultures: les niveaux et les barrières*). Nie da się zaprzeczyć, iż to właśnie ostatnie przedsięwzięcie musi budzić największe wątpliwości: brak miejsca nie pozwolił bowiem autorowi (który generalnie idzie tu za badaniami Mandrou) choćby na naszkicowanie tworzącego pewną całość obrazu. W sumie — zauważmy to raz jeszcze — budzi podziw prężność wydawnicza francuska w szeroko pojmowanym interesie dydaktyki uniwersyteckiej.

STANISŁAW SALMONOWICZ (Toruń)

Broadus Mitchell, Louise Pearson Mitchell, *A Biography of the Constitution of the United States. Its Origin, Adoption, Interpretation*. New York, Oxford University Press 1964, ss. 384.

Jest to praca o dziejach konstytucji amerykańskiej, napisana bardzo przystępnie i łatwo zrozumiała, nawet dla nie fachowca. Pozbawiona przypisów, zaopatrzona w bardzo skromny wykaz źródeł i literatury, jest mimo to pozycją cenną i ciekawą także dla historyków państwa.

W krótkim, pierwszym rozdziale autorzy przedstawiają słabości ustroju amerykańskiego (opartego na artykułach konfederacji z 1778 r.), słabości, które przyczyniły się do zwołania Konstytuanty (Konwentu) w 1787 r. i stworzenia tym samym nowego, federalnego ustroju. Rozdział drugi składa się z krótkich notek (o treści biograficznej, wraz z próbą nakreślenia ideologicznej sylwetki danej osoby) poświęconych tym wybitnym Amerykanom, którzy — mimo różnych poglądów — odegrali największą rolę w okresie tworzenia federacji. Przedstawieni tu zostali: O. Ellsworth, A. Hamilton, J. Hancock, R. King, J. Madison, J. Marshall, G. Morris, D. Shays, G. Washington, J. Wilson, G. Clinton, P. Henry, L. Martin, G. Mason, M. Smith, R. B. Taney, S. Adams, E. Gerry, G. Nicholas, R. R. Livingstone, E. Randolph. Trzeci rozdział dotyczy dziejów uchwalenia konstytucji. Autorzy opisują w nim bardzo burzliwe prace Konwentu, złożonego z kilkudziesięciu delegatów, prowadzone nad opracowaniem konstytucji od maja 1787 r. do chwili uchwalenia we wrześniu tegoż roku. Następny, tj. czwarty rozdział poświęcony jest historii ratyfikacji konstytucji przez poszczególne Stany, przebiegającej dość opornie i z wielu trudnościami. W piątym rozdziale autorzy przedstawili zmiany (poprawki) konstytucji.

tucji. Szczegółowo omówiona jest geneza poprawek, jak i samo ich uchwalenie. Brak jednak wyводу na temat poprawki XXIV znoszącej opłaty wyborcze, uchwalonej już w 1962 r., choć w chwili, gdy autorzy pisali omawianą pracę, jeszcze nie ratyfikowanej przez stany. Nieco uwagi poświęcili za to autorzy przewidywanym w przyszłości reformom wyborów prezydenta.

Najdłuższy, końcowy rozdział szósty, zawiera opis działalności Sądu Najwyższego jako interpretatora konstytucji. Autorzy przedstawili tu następujące kwestie: powstanie funkcji interpretatorskich Sądu Najwyższego w początkach XIX w. związane z działalnością Johna Marshalla, przewodniczącego Sądu, stosunek Sądu Najwyższego do kwestii praw obywatelskich oraz do różnych ważkich problemów społecznych. — W aneksie znajdujemy tekst konstytucji wraz z poprawkami (do XXIV z 1964 r. włącznie).

BOGDAN LESIŃSKI (Poznań)

Jacques Godechot, *Les institutions de la France sous la Révolution et L'empire. Deuxième édition, revue et augmentée*, PUF, Paris 1968, ss. 789.

Programy wykładów historii prawa francuskiego, jak i związane z tymi wykładami podręczniki przedmiotu przez czas długi nie przekraczały magicznej daty 1789 r.: historia ustroju Francji była w istocie rzeczy historią *Ancien Régime'u*. Jeszcze w roku 1953 kolejne piąte wydanie klasycznego *Précis d'Histoire du Droit Français* pióra F. Olivier-Martin obejmowało jedynie dzieje okresu przedrewolucyjnego. I właśnie autorowi omawianej pracy — z profilu przecież znakomitemu specjalście historii Rewolucji i Cesarstwa, ale nie historykowi prawa de formation, przyszło dokonanie decydującego kroku poprzez ogłoszenie pierwszego wydania omawianej pracy w 1951 r. w ramach kolekcji kierowanej przez L. Halphen a pt. *Histoire des Institutions*.

Obecnie otrzymaliśmy nowe wydanie pracy, które przecież różni się zasadniczo od poprzedniego, i to nie tylko rozmiarami, stanowiąc w istocie rzeczy nowe opracowanie tematu uwzględniające rozkwit badań nad dziejami Rewolucji i Cesarstwa w ostatnich 15 latach. Warto podkreślić, iż właśnie Godechotowi zawdzięczamy prezentację najnowszego stanu badań w dwóch tomach Coll. Nouvelle Clio: *Les Révolutions (1770 - 1799)*, Paris 1963, II wyd. 1965 i *L'Europe et l'Amérique à l'époque napoléonienne (1800 - 1815)*, Paris 1967.

Jest rzeczą jasną, iż w wąskich ramach naszego omówienia nie sposób przedstawić — choćby w skrócie — bogatą treść książki, wskazać na liczne problemy dyskusyjne, m. in. przez samego autora wielokrotnie sygnalizowane. Dla każdego rozdziału i paragrafu Godechot zestawia w przypisie najważniejszą literaturę i wskazuje na luki w badaniach. Jeżeli jednakże ujęcie zagadnień administracyjnych, wojskowych czy ogólnej linii rozwoju politycznego budzi uznanie, to analiza konstytucji 1791 r. pozostaje skrótowa. Podobny pogląd należy wyrazić w odniesieniu do ujęcia konstytucji roku VIII i X, jednakże w przeciwieństwie do konstytucji 1791 r. zagadnienia konstytucyjne tego okresu pozostają dotąd w nowszych badaniach na marginesie. Jedynie bowiem Conseil d'État doczekał się w pracach Duranda wszechstronnego opracowania.

Książka Godechota dzieli się na 5 ksiąg, z których pierwsza prezentuje zagadnienia wstępne i genetyczne, druga okres monarchii konstytucyjnej, trzecia ustrój Francji w dobie rządu rewolucyjnego, czwarta okres Dyktatoratu i piąta okres Konsulatu i Cesarstwa. Niewątpliwie właśnie na księgach III - V skupiły się szczególne zainteresowania autora, który wprowadził do pracy obszernie omówienie instytucji wojskowych tak istotnych dla okresu wojen rewolucyjnych i napoleońskich. Mimo wszystko zakres tematyki i konstrukcja pracy Godechota nie różni się od przyjętych ogólnie w francuskich ujęciach syntetycznych i podręcznikowych, które

przedstawiają „histoire des institutions et des faits sociaux”, pozostawiając poza nawiasem zainteresowań bądź jedynie na marginesie sprawy historii prawa sądowego w ogólności, a prawa karnego w szczególności. Stąd i traktowanie o strukturach — organizacji sądownictwa — przy pominięciu zagadnień prawa materialnego, prowadzi do pewnej niekompletności, niekiedy do niejasności i uproszczeń. Trudno przecieżyć byłoby zarzut z tego czynić Godechotowi, skoro metodę tę stosują najpoczytniejsze podręczniki lat ostatnich (Ellula, Timbala, Mailleta itd.) pisane przez historyków prawa.

STANISŁAW SALMONOWICZ (Toruń)

V. O. Key, Jr. (with the Assistance of Milton C. Cummings, Jr.), *The Responsible Electorate. Rationality in Presidential Voting 1936 - 1960*, Harvard University Press, Cambridge — Massachusetts, 1966, ss. 158.

V. O. Key, Jr., profesor nauk politycznych, autor wielu studiów dotyczących polityki i ustroju Stanów Zjedn. Ameryki, zmarł w r. 1963. Omawiana praca nie była w chwili śmierci autora zakończona, uzupełnił ją więc i przygotował do druku M. C. Cummings, Jr.

Temat, tj. wybory prezydenckie w latach 1936 - 1960, zainteresuje niewątpliwie czytelnika pragnącego poznać najnowszą historię ustroju Stanów Zjednoczonych Ameryki. Nie znajdziemy w książce wszystkich problemów związanych z wyborem prezydenta, celem autora było bowiem podbudowanie jednej tezy — jak sam stwierdza (na s. 7), wcale nie utartej i kontrowersyjnej — że wyborcy głosują na ogół zgodnie ze swymi upodobaniami i interesami politycznymi, krótko mówiąc (i dosłownie za autorem), że nie są oni głupcami, ulegającymi np. hałaśliwej propagandzie wyborczej lub magii głośniego nazwiska. Jest więc praca Key'a odpowiedzią na krytykę wyborów prezydenckich i w jakimś sensie stanowi obronę dotychczasowego sposobu wyboru, który, jak wiemy, stał się w ostatnich latach przedmiotem mocnych ataków.

Znajdujemy w pracy Key'a analizę przede wszystkim dwóch kwestii: środowiska wyborców oraz motywów, którymi kierowali się oni, oddając swój głos na jednego z kandydatów dwóch partii. Pierwszą kwestię V. O. Key przedstawia w oparciu o materiały ankietowe (Gallup, NORC). Wyróżnia trzy zasadnicze grupy wśród wyborców: a) stałych, tj. głosujących co najmniej dwa razy pod rząd na kandydata tej samej partii politycznej, b) „skoczków” (switchers), tj. co 4 lata przerzucających swe głosy z jednej partii na drugą, c) nowych, pod którymi rozumie, nie tylko tych, co uzyskali prawa wyborcze, lecz i tych, którzy poprzednio z różnych względów nie głosowali. Jest np. rzeczą ciekawą, że na wybór Kennedy'ego w 1960 r. kolosalny wpływ miała grupa „skoczków” (jak sądzi Key, s. 25, przeszło 10 mln takich głosów wśród 34 mln oddanych na Kennedy'ego). Druga kwestia, tj. motywów, rozpatrywana jest pod kątem różnych problemów polityki wewnętrznej i zewnętrznej, kształtujących postawę wyborcy w latach 1936 - 1960.

BOGDAN LESIŃSKI (Poznań)

Istorija Gosudarstva i Prava. Zarubieżnych Stran, t. II pod red. Prof. P. N. Gałanzy i doc. O. A. Židkova, Moskwa 1969, Izd. Juridičeskaja Literatura, s. 487.

Jest to tom drugi podręcznika opracowanego przez zespół wykładowców Uniwersytetu Moskiewskiego (t. I w 1963 r.). W pierwszych dwóch częściach ukazana

została problematyka ustrojowo-prawna państwa burżuazyjnego w dobie przedimperialistycznej (na przykładzie Anglii, USA, Francji, Niemiec, Japonii, Chin, państw Ameryki łacińskiej, imperiów kolonialnych) oraz w okresie ogólnego kryzysu kapitalizmu, łącznie z okresem po drugiej wojnie. Poza wymienionymi państwami dochodzą do przeglądu jeszcze Włochy oraz kraje Europy wschodniej. Łącznie dla każdej z tych epok scharakteryzowano węzłową problematykę poszczególnych działów prawa (wykorzystując nb. znakomite opracowanie R. Davida, przed rokiem przełożone na rosyjski). Jako interesujące novum odnotować wypada uwzględnienie problematyki prawa pracy. W części trzeciej ukazane zostały narodziny ustroju socjalistycznego w krajach Europy, Azji oraz na Kubie, a także powstającego tam prawa nowego typu. Część czwarta wreszcie, na tle ogólnego kryzysu systemu kolonialnego ukazuje proces powstawania niezależnych państw w Azji, Afryce i na Bliskim Wschodzie. Ciekawie wypadło odejście od tradycyjnego wykładu stosunków społeczno-gospodarczych, zastąpionych krótkim przeglądem sytuacji społeczno-politycznej w poszczególnych krajach. Jeśli z poszczególnymi ujęciami autorów można polemizować, z uznaniem należy powitać próbę tak szerokiego ukazania (w sensie przestrzennym) burżuazyjnego państwa i prawa.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

Mediaevalia Bohemica t. I, z. 1 i 2, 1969 r. z ciągłą numeracją stron s. 1 - 234 i 235 - 454; I - 1 - 1969 supplementum, F. Graus, Das Spaetmittelalter als Krisenzeit, s. 75.

W połowie 1969 r. ukazały się dwa zeszyty nowego periodyku, wydawanego przez Instytut Historii ČSAV. Na razie w postaci małej poligrafii, M. B. ukazywać się będą jako półrocznik, uzupełniany trzecim zeszytem-suplementem, zawierającym jedną większą rozprawę. Łączna objętość całości przewidziana jest na ok. 500 stron rocznie. Pismo wydawane jest w językach niemieckim, angielskim i francuskim. Poświęcone zaś ma być szeroko pojętej mediewistyce czeskiej, uwzględniającej wszelkie aspekty procesu dziejowego. Komitet redakcyjny, na czele którego stoi docent František Šmahel, zaprasza do współpracy wszystkich badaczy zajmujących się czeskim średniowieczem.

Każdy tom czasopisma zawiera działy: rozpraw, prac drobnych, tematycznych przeglądów bibliograficznych, recenzji, not recenzyjnych, bibliografii komentowanej za rok ubiegły, kronikę i nekrologia. Spośród czterech rozpraw zamieszczonych w pierwszym zeszycie na szczególną uwagę historyków ustroju i prawa zdają się zasługiwać: H. Fichtenaui o obliczu wczesnośredniowiecznych monarchów w świetle datacji dokumentów, oraz J. Bistřického o kancelarii i dokumentach biskupów ołomunieckich w latach 1303-1364. Spośród miscelaneów (8) szczególnie interesujące są rozważania D. Trěštika nad tekstami legend o św. Wacławie, Z. Hledikovej na temat datacji dwóch statutów biskupa Arnošta z Pardubic dla praskiego kościoła.

W zeszycie drugim wydanym w pocz. 1970 r. szczególną uwagę zwracają rozprawy Z. Hledikovej o wizytacjach kanonicznych w przedhusyckich Czechach oraz J. Spěvačka dokonującego bilansu dotychczasowych czeskich prac edytorskich w zakresie dyplomatyki.

Opublikowana w suplementie rozprawa F. Grausa nosi w podtytule znamienne określenie: *Ein Literaturbericht als Zwischenbilanz*. W dwóch kolejnych jej częściach, w oparciu o ogromną literaturę przedmiotu autor kreśli dzieje dyskusji nad tzw. kryzysem schyłku średniowiecza, a następnie stara się wyjaśnić genezę oraz znaczenie poszczególnych, zajmowanych przez różnych badaczy stanowisk. Nowe pismo zasługuje na baczną uwagę również historyków państwa i prawa.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)